

8. Politisk meningsmangfold og ytringsfrihet i akademia

Johannes Due Enstad og Kjersti Thorbjørnsrud

Sammendrag Forskingen skal være fri, men finnes det visse temaer som er tabu for forskere å snakke om eller forske på? Hvis slike tabuer finnes, i hvilken grad er de knyttet til forskeres politiske og ideologiske orientering? Diskusjonen om «venstrevridde forskere» er ikke ny, men forskning på politisk meningsmangfold i norsk akademia har vært mangelvare. I dette kapitlet undersøker vi problemstillingen nærmere ved å stille følgende spørsmål: Hvor politisk mangfoldig er norsk akademia? Hva mener forskerne selv om meningsmangfold, og hvordan henger spørsmålet sammen med den frie forskningens vilkår? Vi bruker en kvantitativ spørreundersøkelse og dybdeintervjuer for å besvare disse spørsmålene og slik gi ny innsikt og dybde til den pågående debatten om politisering i akademia, med særlig fokus på samfunnsvitenskap og humaniora.

Nøkkelord ytringsfrihet | meningsmangfold | ideologi | politisering | samfunnsvitenskap

Det er bred enighet om at mangfold er et gode i akademia, som på andre samfunnsområder. Kjønnsbalanse og representasjon av etniske minoriteter er to typer mangfold som gjerne utpekes som et viktig ideal.¹ En annen dimensjon som er verdt å drøfte, men som sjeldnere settes på agendaen innen akademia, er politisk og ideologisk meningsmangfold. I dette kapitlet ser vi nærmere på betydningen av denne typen mangfold blant forskere, hva de selv tenker om dette, og hvordan spørsmålet henger sammen med hvordan ytringsrommet oppleves i akademia.

Bildet av et venstrevridd akademia dukker opp i offentlig debatt fra tid til annen. Forskere, og da særlig samfunnsvitere og humanister, påstås å være på lag med

1 Se for eksempel Fevolden, «Mandat for Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif) 2014–2017», Kifinfo, august 2014, <https://perma.cc/H5ZZ-5HY6>; Akademiet for yngre forskere, *Rom for mangfold i akademia? En surveyundersøkelse om internasjonalisering, diskriminering og seksuell trakassering blant yngre forskere i Norge* (Oslo: Akademiet for yngre forskere, 2019); Tjønnndal mfl., «Mangfold i Forsknings-Norge 2021», *Khrono.no*, 11. februar 2021, <https://perma.cc/M9PR-T9NN>.

venstresiden og anklages for å la denne tilhørigheten farge forskningen.² Undersøkelser har vist at slike påstander har en viss gjenklang i befolkningen, der særlig Høyre- og FrP-velgere mistenker at forskere lar seg styre av egne politiske oppfatninger.³ I vår egen befolkningsurvey svarte 42 prosent at de tror forskere lar seg påvirke av sine politiske standpunkter når de trekker konklusjoner.

Finnes det gode grunner til slik skepsis? Og har det egentlig noe å si om forskere skulle vise seg å orientere seg likt ideologisk og politisk så lenge de utfører sin forskning i tråd med vitenskapelige kjøreregler som metodisk åpenhet og etterprøvbarehet? Grunnleggende psykologisk innsikt tilsier at ja, det kan likevel ha noe å si. Alle mennesker er tilbøyelige til å søke bekreftelse på egne oppfatninger og preferanser (bekreftelsesbias), og forskere er mennesker. Allerede på 1600-tallet skrev Francis Bacon om den feilbarlige menneskelige fornuft: «Man always believes more readily that which he prefers.»⁴ Forskning har bekreftet denne innsikten.⁵ Både forskere og lekfolk vurderer vitenskapelige bevis som mer overbevisende dersom innhold og konklusjon stemmer med deres forhåndsoppfatninger og moralske verdier.⁶ Vi er flinkere til å finne feil og mangler ved hypoteser og argumenter som strider mot vår grunnleggende overbevisning, og vi er mer ukritiske til informasjon som ser ut til å bekrefte våre eksisterende oppfatninger om hva som er sant, og hva som er moralsk riktig. Et slikt bekreftelsesbias kan være ekstra vanskelig å motvirke i fellesskap der folk i utgangspunktet tenker likt – der tendenser til *gruppetenkning* får etablere seg.

Data vi har samlet inn, tyder på at norske humanister og samfunnsvitere, i likhet med forskere i andre land, er venstreorientert sammenlignet med befolkningen for øvrig (og sammenlignet med andre fagfelt som medisin, naturvitenskap og teknologi). I det følgende skal vi se nærmere på denne skjevfordelingen, og vi skal undersøke hvilke mulige implikasjoner den kan ha. Forskeres ytringsrom kan begrenses av en rekke faktorer: Truslene kan komme utenfra, ved en ugjestmild

2 Se for eksempel Vanebo, «Kriminologisk hjernevask», *Aftenposten.no*, 2. mai 2011, <https://perma.cc/QZK2-2XKA>; Brekke, «Røde forskere er et problem», *NRK.no*, 11. mars 2013, <https://perma.cc/JC6C-DTYD>; Randen, «Fremskrittspartiet i akademia: Minoriteten ingen hjelper», *Universitas*, 3. mai 2017, <https://perma.cc/LJ7U-HYYU>; Clemet, «Røde forskere er et problem, også i ulikhetsdebatten», *Kristin Clemets blogg*, 19. desember 2019, <https://perma.cc/Q668-RH8R>.

3 Stranden, «Blå velgere er mest skeptisk til om forskere er nøytrale», *forskning.no*, 16. august 2018, <https://perma.cc/5SHS-4CBF>.

4 Sitert i Colombo mfl., «Explanatory Judgment, Moral Offense and Value-Free Science», *Review of Philosophy and Psychology* 7, nr. 4 (1. desember 2016): 745.

5 Kunda, «The Case for Motivated Reasoning», *Psychological Bulletin* 108, nr. 3 (1990): 480–98.

6 Colombo mfl., «Explanatory Judgment, Moral Offense and Value-Free Science»; Lord mfl., «Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence», *Journal of Personality and Social Psychology* 37, nr. 11 (1979): 2098–2109.

offentlighet (se kapittel 7), eller de kan være knyttet til interne organisasjonsformer, belønningssystemer og faglige feider (se kapittel 9). Trusselen kan også oppstå som en følge av manglende ideologisk og politisk takhøyde og mangfold, som er det vi undersøker i dette kapitlet.

Vi ser først nærmere på ulike perspektiver på forholdet mellom verdier, politisk homogenitet og forskning, før vi tar for oss resultatene av spørreundersøkelsen vi har gjennomført blant forskere i Norge. Den er gjennomført via spørreskjema sendt ut til medlemmene av de største fagorganisasjonene for forskere i Norge.⁷ Her ser vi nærmere på forskernes politiske orientering og deres syn på politisk meningsmangfold i akademia. Via kvalitative intervjuer undersøker vi deretter hvordan to spesielle grupper forskere – de som jobber med spørsmål knyttet til henholdsvis innvandring og minoriteter og kjønn og likestilling – reflekterer over forholdet mellom verdiorientering, ideologi og fag, og hvorvidt de har erfart ubehag eller sanksjoner knyttet til brudd med dominerende ideologi og verdier innen sine felt.⁸ Dette er to felt som er særlig interessante å undersøke i vår sammenheng. De representerer begge en del av samfunnsforskningen som ofte er omtalt i mediene, og som hyppig setter fokus på dagsaktuelle og omstridte temaer. Disse feltene har dessuten vokst fram i takt med at samfunnet har etterspurt mer kunnskap om kjønn og likestilling, innvandring og integrering. Slik sett kan man tenke seg at dette er felt der grensene mellom forskning og politikk kan bli særlig spenningsfylte, men også at forskere innen disse feltene vil reflektere over forholdet mellom fag og verdier.

PERSPEKTIVER PÅ FORSKERROLLER, POLITISK HOMOGENITET, BLINDSONER OG DOGMATISME

Innsikt i en psykologisk mekanisme som bekreftelsesbias tilsier at forskere bør være særlig oppmerksomme på egne fordommer og grunnoppfatninger. Vitenskapelig metode har da også til hensikt å motvirke denne typen bias via idealer om objektivitet, uavhengighet og det vitenskaps sosiologen Robert K. Merton kalte

7 Merk at utvalget av respondenter som har fått og besvart spørreundersøkelsen, ikke er fullt ut representativt for den samlede norske forskerstanden. For det første har vi, i håp om å få flere til å svare, sendt undersøkelsen ut via forskeres fagorganisasjoner. Det betyr at de som ikke er fagorganisert, ikke er representert i undersøkelsen. Videre har noen fagforeninger valgt å ikke delta, og medlemmene i noen fagforeninger har deltatt i større grad enn andre. Alt i alt har vi en overrepresentasjon av medisiner og en underrepresentasjon av naturvitere og teknologer blant respondentene. For nærmere informasjon om spørreundersøkelsen, se metodeappendikset.

8 Se metodeappendikset under overskriften «Kvalitative data» for en beskrivelse av det kvalitative utvalget.

«organisert skeptisisme», der fagfeller kritisk vurderer det metodiske og faglige grunnlaget for hverandres arbeider.⁹

Spørsmålet er om ideologisk slagside likevel kan slå uheldig ut også i en akademisk setting. En lang vitenskapsteoretisk tradisjon har stilt spørsmål ved forskningens evne til å frigjøre seg helt fra tatt-for-gitte antagelser, rådende samfunnsnormer og dominerende ideologiske strømninger.¹⁰ Forskere har respondert på denne kritikken på ulike måter. En tilnærming innebærer en erkjennelse av at forskningen aldri kan være fullstendig verdifri og objektiv, men at dette er idealer man strekker seg etter. Det å motvirke blindsoner og skjevheter er slik et kontinuerlig arbeid. En annen posisjon, som er særlig uttalt innen samfunnsforskning og humanistiske fag, innebærer en avvisning av idealet om verdifrihet. Her omfavnes i stedet en forskerrolle der målet er å bidra til et bedre og mer rettferdig samfunn (se kapittel 1).¹¹ Denne posisjonen har vært karakteristisk for deler av norsk samfunnsvitenskap, der en viktig ambisjon har vært å utgjøre et kritisk korrektiv til det bestående og å muliggjøre samfunnsendring.¹² Hva man mener er et bedre samfunn, avhenger imidlertid av ens verdier og ideologiske perspektiver.

En rekke studier har pekt på at ideologisk homogenitet blant samfunnsforskere kan ha negative konsekvenser ved at politiske sympatier begrenser hvilke spørsmål forskere stiller, hvordan data tolkes, hvordan funn rammes inn, hva som siteres og kanoniseres, og hva som forbigås i stillhet.¹³ Hovedpoenget her er at tendensen til bekreftelse og faren for ikke-erkjente blindsoner og gruppetenkning øker når forskerfellesskapet deler den samme grunnleggende ideologiske og politiske orienteringen.

Flere av disse studiene peker på at en felles venstreliberal orientering hos forskere bidrar til en form for moralsk og sosialt fellesskap preget av likhetsidealene,

9 Merton, «The normative structure of science», i *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations* (Chicago: University of Chicago Press, 1973), 267–278.

10 Se f.eks. Chalmers. *What is this thing called science?* (Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc, 2013).

11 Burawoy, «For public sociology», *American Sociological Review* 70, nr. 4 (2005): 4–28.

12 Se for eksempel Thue, *Empirisme og demokrati: Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997).

13 Martin, «How Ideology Has Hindered Sociological Insight», *The American Sociologist* 47, nr. 1 (2016): 115–30; Duarte mfl., «Political Diversity Will Improve Social Psychological Science», *Behavioral and Brain Sciences*, 2015, 1–58; Gross, *Why Are Professors Liberal and Why Do Conservatives Care?* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2013); Honeycutt og Jussim, «A Model of Political Bias in Social Science Research», *Psychological Inquiry* 31, nr. 1 (2020): 73–85; Horowitz mfl., «Sociology's Sacred Victims and the Politics of Knowledge: Moral Foundations Theory and Disciplinary Controversies», *The American Sociologist* 49 (2018): 459–95. For en konsis oversikt over forskningen på dette feltet, se Jussim, «Political Biases in Academia», *Psychology Today*, 29. mai 2020, <https://perma.cc/Q9SY-FCFZ>.

ønske om sosial rettferdighet og et fokus på underprivilegerte grupper i samfunnet. Noen studier hevder at disse grunnverdiene har utviklet seg til en form for dogmatisme som hindrer empirisk utforskning og testing av tatt-for-gitte sammenhenger i enkelte fagmiljøer, der den som stiller kritiske spørsmål eller kommer med avvikende svar, risikerer å bli støtt ut av fellesskapet.¹⁴

I den grad en slik form for moralsk-politisk konsensus trumfer et fellesskap tuftet på vitenskapelige grunnprinsipper og erkjennelsesmessig åpenhet, er dette selv sagt en utfordring for forskningen spesielt og ytringsfriheten generelt. Slik forskere i likhet med andre er sårbare for gruppetenkning, kan de også som alle andre frykte sosial ekskludering. Såkalte taushetsspiraler kan oppstå når man oppfatter at ens måte å tenke på representerer et mindretall, og en slik mekanisme gjør seg særlig gjeldende om man frykter avvisning fra sine egne, altså sine likemenn (*peers*) som man ellers identifiserer seg med.¹⁵

De empiriske studiene av sammenhengen mellom politiske verdier og forskning er hovedsakelig gjort i en amerikansk kontekst, der det politiske klimaet er ganske annerledes enn i Norge. Vi er imidlertid ikke fullstendig frikoblet fra utviklingen innen akademiske miljøer i den engelskspråklige verden. Det er derfor verdt å merke seg tendensen til ideologisk betinget konformitetspress som har oppstått innenfor mange av disse landenes akademiske institusjoner, der en rekke akademikere har blitt rammet av sanksjoner fra kolleger, studenter eller egne institusjoner fordi de har gitt uttrykk for ideer som bryter med rådende ortodoksi.¹⁶ Utviklingen er ikke unik for USA, selv om søkelyset kanskje er sterkest der: Spørreundersøkelser har vist at et flertall av høyreorienterte akademikere ikke bare i USA, men også i Canada og Storbritannia sier de opplever et fiendtlig klima på jobb, noe som fører til utstrakt selvsensur av frykt for negative konsekvenser.¹⁷ Videre viste en spørreundersøkelse blant 2500 statsvitere i over 100 land at høyreorienterte var klart mer bekymret for ideologisk konformitetspress enn venstreorienterte, og mønstret gjaldt på tvers av i-land, inkludert Norge (men var motsatt for u-land, der venstreorienterte forskere var mest bekymret).¹⁸ Andre undersøkelser, med

14 Williams, *Academic freedom in an age of conformity* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2016).

15 Noelle-Neumann, *The Spiral of Silence* (Chicago: University of Chicago Press, 1993).

16 For en oversikt over slike hendelser i USA, se German og Stevens, «The Targeting of Scholars for Ideological Reasons from 2015 to Present», The Foundation for Individual Rights in Education (FIRE), 2021, <https://perma.cc/9CY2-5NUE>. For en mer uformell og ufullstendig liste, se Jusim, «The Threat to Academic Freedom ... From Academics», *Medium*, 5. april 2021, <https://perma.cc/6Z6W-ZBSU>.

17 Kaufmann, «Academic Freedom in Crisis: Punishment, Political Discrimination, and Self-Censorship», Center for the Study of Partisanship and Ideology, 1. mars 2021, <https://perma.cc/28PR-PGNH>.

18 Norris, «Cancel Culture: Myth or Reality?», *Political Studies*, 11. august 2021.

både amerikanske og europeiske respondenter, har vist at overraskende mange forskere tilkjennevir vilje til å diskriminere kolleger med et annet politisk syn i ansettelsesprosesser, fagfellevurderinger og finansieringssøknader.¹⁹

Motstemmer hevder at trusselen mot ytringsfriheten i amerikansk akademia er overdrevet, og at spørsmålet blåses opp av antiintellektuelle krefter på den konservative siden.²⁰ Denne skepsisen kan være berettiget i noen sammenhenger. I en «kulturkrigs»-kontekst vil den ene leiren åpenbart utnytte, og gjerne overdrive, tendenser til politisering for å ramme motparten. Det kan også innvendes at et minst like alvorlig problem for fri forskning kommer fra den autoritære høyresiden og manifesterer seg i land som Ungarn, der myndighetene har lagt ned ideologisk uønskede studieretninger.²¹ Påminnelsen om at «kanselleringskultur» kan få ulike ideologiske fortegn, er betimelig. Den understreker at akademisk frihet må forsvares mot alle former for dogmatisme, enten de kommer innenfra eller utenfra, fra høyre eller venstre.

Selv om angloamerikanske ytringsfrihetsproblemer ikke uten videre kan overføres på norske forhold, og kjente eksempler på at norske forskere har blitt sanksjonert på grunn av sine ytringer er få, er norsk akademia neppe immun mot problematikken.²² Teoretisk er det rimelig å anta at sterk politisk homogenitet (uansett hvilken retning den måtte gå i) innenfor hele fagfelt som befatter seg med politisk relevant tematikk, vil kunne begrense vitenskapelig utfoldelse og kritisk selvkorrigerende, uavhengig av hvilket land det gjelder. Vår undersøkelse er et første forsøk på å undersøke denne problemstillingen systematisk i en norsk kontekst.

19 Honeycutt og Freberg, «The Liberal and Conservative Experience Across Academic Disciplines: An Extension of Inbar and Lammers», *Social Psychological and Personality Science* 8, nr. 2 (1. mars 2017): 115–23; Inbar og Lammers. «Political Diversity in Social and Personality Psychology», *Perspectives on Psychological Science* 7, no. 5 (2012): 496–503; Peters mfl., «Ideological diversity, hostility, and discrimination in philosophy», *Philosophical Psychology* 33, no. 4 (2020): 511–48.

20 Sachs, «The 'campus free speech crisis' is a myth. Here are the facts», *Washington Post*, 16. mars 2018, perma.cc/WSD9-9QDW; Sultana, «The false equivalence of academic freedom and free speech», *ACME: An International Journal for Critical Geographies* 17 (2, 2018), 228–257.

21 Enyedi, «Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary», *Perspectives on Politics* 16, nr. 4 (2018): 1067–74; Lilleslåten, «En trussel mot akademisk frihet er en trussel mot kvinners rettigheter», *Kilden*, 19. november 2018, <https://perma.cc/TUW6-V427>.

22 For et nylig eksempel, se Velo, «Forsker uttalte seg kritisk – ble bedt om å ta pause fra undervisning», *Morgenbladet*, 28. oktober 2021, <https://perma.cc/39ZN-BX8D>.

RESULTATER AV SPØRREUNDERSØKELSEN: POLITISK ORIENTERING, SYN PÅ MENINGSMANGFOLD OG YTRINGSROM

Vår undersøkelse blant forskere i Norge måler politisk og ideologisk orientering på to måter. For det første spør vi om stemmegivning ved stortingsvalget i 2017.²³ For det andre spør vi hvordan forskerne stiller seg til ideologiske stridsspørsmål som representerer varige konfliktlinjer og uttrykker dypere ideologiske grunnverdier, som holdning til innvandring, religion og likestilling.²⁴

Resultatene viser, i tråd med tidligere undersøkelser,²⁵ at forskere i Norge sett under ett utgjør en tydelig venstreorientert eller rødgrønn gruppe sammenlignet med befolkningen for øvrig.²⁶ Forskere, på tvers av fag og institusjoner, stemte på partiene Rødt, SV og MDG i langt høyere grad enn befolkningen generelt. Venstreorienteringen er særlig utpreget blant samfunnsvitere og humanister. Skjevfordelingen viser seg også ved at mens et flertall av befolkningen stemte på noen av de fem sentrums- eller høyrepartiene (Sp, KrF, V, H, FrP) i 2017, gjaldt dette mindre enn en femtedel av samfunnsviterne og humanistene. Svært få forskere stemmer Fremskrittspartiet, blant samfunnsforskerne i vårt utvalg gjelder det under 1 prosent. Det er verdt å merke seg at denne spørreundersøkelsen kun har gått til forskere som er medlem av et fagforbund. I den grad venstreorienterte forskere organiserer seg i større grad enn andre, kan den sterke venstredominansen vi finner, være preget av dette, og den prosentvise støtten vi finner til ulike partier, er neppe eksakt. Imidlertid er organisasjonsandelen høy blant forskere, og en organisasjon som Forskerforbundet har ingen ideologisk profil. Tendensen vi finner, er trolig reell, også ettersom den rimer med funn fra tidligere studier og andre land.

Én ting er hvilket parti man stemmer på, det kan skifte. Mer interessant i vår sammenheng er i hvilken grad disse preferansene er uttrykk for dypere politiske eller ideologiske grunnverdier. En politisk orientering mot venstre er tradisjonelt forbundet med verdsetting av likhet og økonomisk utjevning. Nyere grunnverdier forbundet med venstresiden er en liberal holdning til minoriteter og innvandring samt vektlegging av klima og miljøvern.²⁷

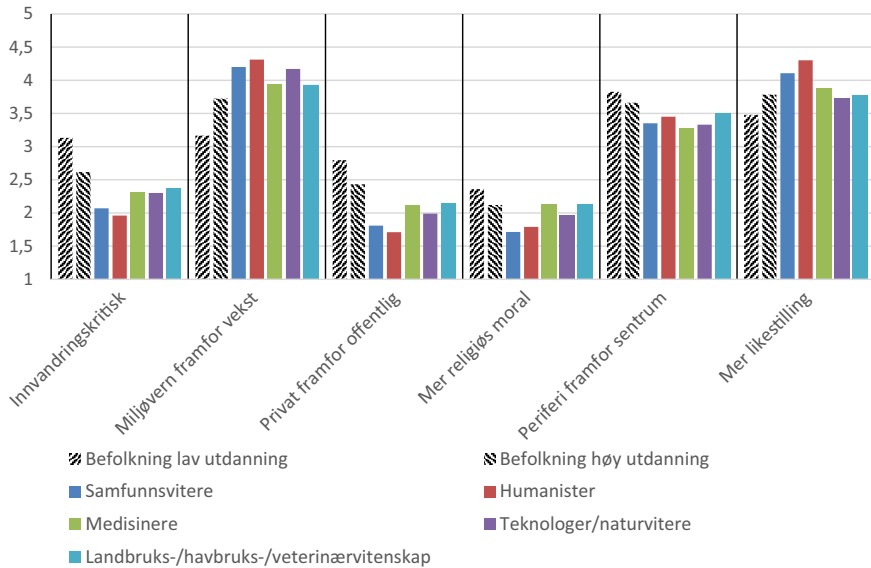
23 Forskere uten stemmerett ble spurt om hvilket parti som best representerte deres holdninger.

24 Se metodeappendikset under overskriften «Om måling av politiske holdninger i representative befolkningsundersøkelser» for en nærmere beskrivelse av disse skillelinjene og hvordan de måles.

25 Svarstad, «Slik stemmer norske forskere», *Forskerforum*, 31. mars 2017, <https://perma.cc/7YCS-4PBW>.

26 Se tabell A8.1 i metodeappendikset for en fullstendig prosentvis fordeling på partier.

27 Se for eksempel Bergh og Aardal, red., *Velgere og valgkamp: en studie av stortingsvalget 2017* (Oslo: Cappelen Damm, 2019).

Figur 8.1: Avstand mellom befolkning med lav/høy utdanning og forskere på ideologiske stridsspørsmål.

Note: Der søylene er gjennomsiktige, er det ikke signifikante forskjeller mellom forskerne og den høyt utdannede befolkningen.

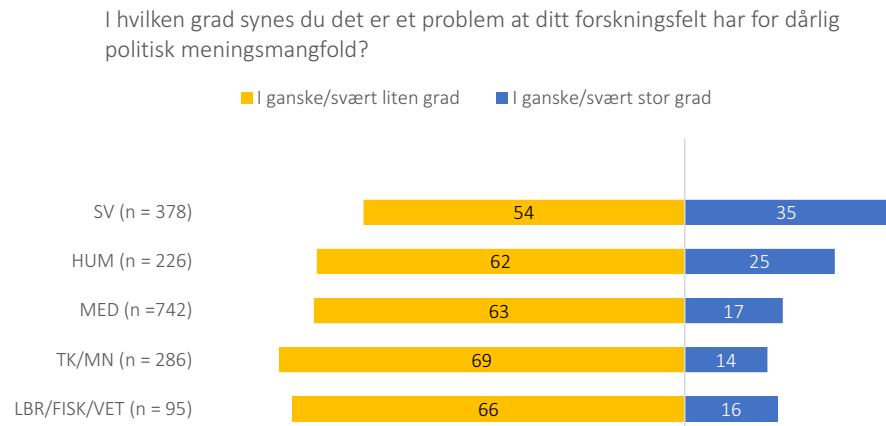
Figur 8.1 viser at forskerne er mindre innvandringskritiske, mer opptatt av miljøvern framfor vekst, mer positive til statlig styring og offentlig forbruk, og mer opptatt av likestilling enn befolkningen generelt. Avstanden til befolkningen med høy utdanning er mindre, men tendensen er til stede også når vi sammenligner med høyt utdannede ikke-forskere. Vi ser videre at samfunnsvitere og humanister skiller seg sterkere fra befolkningen enn forskere som jobber innenfor medisin, teknologi/naturvitenskap og landbruks-/havbruks-/veterinærvitenskap, særlig når det gjelder spørsmål om innvandring, offentlig vs. privat forbruk, religion og likestilling.

Gjennomsnittsforskjellene illustrert i figur 8.1 kan være vriene å tolke ettersom tallene er basert på svar gitt på en skala fra 1 til 5. La oss derfor illustrere avstanden mellom samfunnsvitene og humanistene på den ene siden og befolkningen på den andre ved å se på noen av enkeltspørsmålene om innvandring og likestilling. På spørsmål om vi bør gjøre det lettere for innvandrere å få adgang til Norge, svarer 22 prosent blant befolkningen at de er enige, mens 46 prosent er uenige. Blant samfunnsvitene er derimot 46 prosent enige og 17 prosent uenige, og blant humanistene er 57 prosent enige. Blant befolkningen sier 19 prosent seg enige i at innvandring utgjør en alvorlig trussel mot vår nasjonale egenart, mens tilsvarende andel

for samfunnsviterne og humanistene er 4 og 5 prosent. Når det gjelder kjønn og likestilling, er ikke forskjellen like stor hvis vi ser på påstanden om at vi ikke er i mål med likestillingen i Norge: Her er 66 prosent av befolkningen og 70 prosent av forskerne enige. Større avstand er det imidlertid i spørsmålet om forskjeller mellom kvinners og menns yrkesvalg hovedsakelig kan forklares biologisk. Her sier 18 prosent av befolkningen seg enig (42 prosent uenig), mens kun 9 prosent av samfunnsviterne og 5 prosent av humanistene er enig (75 prosent uenig).

Vi kan dermed bekrefte at norske forskere, og særlig samfunnsvitere og humanister, er mer venstreorientert i sine grunnverdier enn befolkningen ellers. Men i hvilken grad oppfatter forskerne selv manglende politisk meningsmangfold som et problem for sitt eget forskningsfelt?

Figur 8.2 viser at et flertall blant forskerne i vårt utvalg i liten grad mener at politisk homogenitet er et problem. En del mener imidlertid at dette er en utfordring, særlig gjelder det samfunnsvitere, der mer enn hver tredje forsker (35 prosent) i vårt utvalg uttrykker at manglende politisk mangfold er et problem, og innenfor humanistiske fag uttrykker hver fjerde det samme. La oss se nærmere på hva som kjennetegner de forskerne som uttrykker misnøye med meningsmangfoldet på eget forskningsfelt.

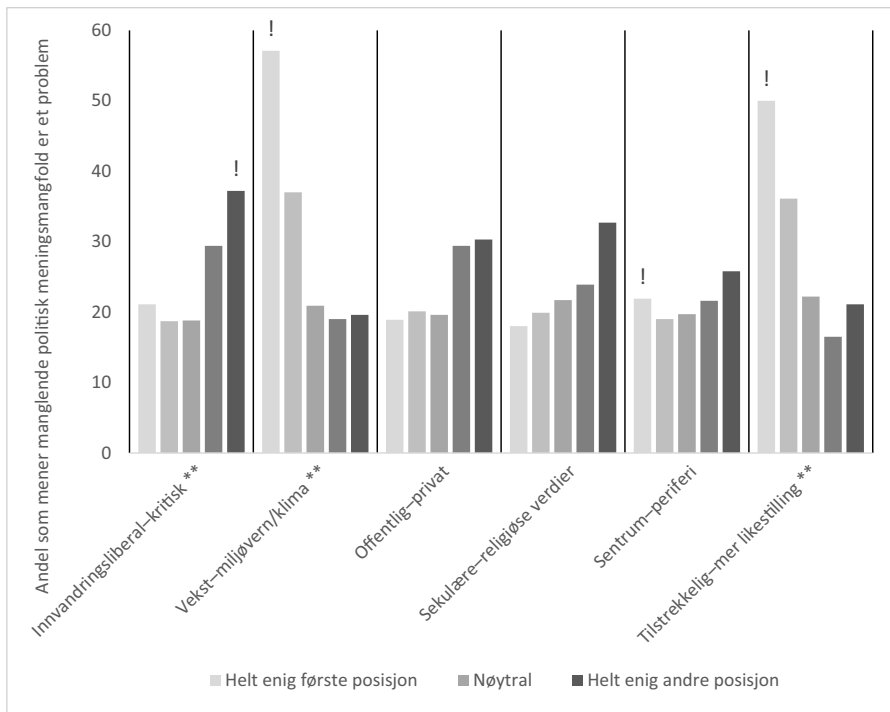
Figur 8.2: Syn på politisk meningsmangfold fordelt på fagfelt.

Note: SV = samfunnsvitenskap, HUM = humaniora, MED = medisin, TK/MN = teknologi og naturvitenskap, LBR/FISK/VET = landbruks-/havbruks-/veterinærvitenskap

De forskerne som savner politisk meningsmangfold, skiller seg tydelig ut på flere spørsmål knyttet til yttringsrom sammenlignet med dem som ikke synes dette er et problem: Flere mener at det politiske klimaet i Norge gjør det vanskelig for dem å si hva de mener (42 prosent mot 18 prosent); flertallet synes politisk korrekthet er

et stort problem i Norge (57 prosent mot 37 prosent); et flertall frykter også å bli oppfattet som politisk aktør ved deltakelse i offentligheten (65 prosent mot 32 prosent). De som savner meningsmangfold, svarer betydelig oftere enn andre at de har latt være å formidle til offentligheten på grunn av politisk ukorrekte funn (20 prosent mot 9 prosent), og at de har unnlatt å realisere en forskningsidé på grunn av frykt for å utfordre kolleger eller arbeidsmiljøet (21 prosent mot 12 prosent).

Ut fra tallene i spørreundersøkelsen vår er det imidlertid vanskelig å si noe sikkert om hvordan forskernes egen politiske orientering slår ut når det gjelder oppfatning av politisk mangfold. Her har vi en metodisk utfordring som gjenspeiler et empirisk faktum: Det er nemlig svært få forskere i vårt utvalg som tilhører den politiske høyresiden. Statistikken vår inneholder ikke mange nok observasjoner til å kunne beregne en slik eventuell sammenheng med sikkerhet. Men sammenhengen viser seg likevel når vi ser på de ideologiske konfliktlinjene: Figur 8.3 viser at forskerne som (uavhengig av partipreferanse) er mest kritiske til innvandring, mest skeptisk til offentlig forbruk, mest positive til religiøse verdier eller mest

Figur 8.3: Bekymring for politisk meningsmangfold fordelt på holdning til ideologiske stridsspørsmål.

Note: ! – basert på færre enn 50 respondenter ** Forskjeller signifikante på 99 %-nivået

enige i at likestillingen har kommet langt nok, i større grad enn andre mener at politisk meningsmangfold er et problem. Ikke overraskende ser vi dermed at de som utgjør en meningsminoritet i akademia, i større grad enn andre reagerer på politisk homogenitet.

Det er imidlertid ikke bare «høyreavvikerne» som savner politisk mangfold. Dette synet er relativt utbredt også blant dem som stemmer til venstre: For eksempel delte 37 prosent av Ap-velgerne, 29 prosent av SV-velgerne og 24 prosent av Rødt-velgerne blant samfunnsviterne i vårt utvalg dette synet. Blant akademikerne som hadde arbeidet med innvandrings- og kjønnsforskning, som plasserer seg til venstre partipolitisk og ideologisk på omtrent samme nivå som samfunnsviterne generelt, var andelen henholdsvis 40 og 35 prosent. Dette tyder på at man kan oppfatte politisk homogenitet som en reell utfordring selv om man tilsynelatende tilhører majoriteten når det gjelder ideologisk verdiorientering. Det kan ha flere forklaringer: Man må ikke tilhøre en minoritet for å se at et dominerende syn kan ha uheldige sider, og mene at ulike perspektiver har godt av å brynes mot hverandre. En forsker kan være venstreorientert og likevel oppleve at venstreideologiske verdier blir for dominerende eller på annet vis preger forskerfellesskapet på negative måter. Dette er aspekter vi kommer nærmere inn på i neste del av kapitlet, der vi undersøker hvilke refleksjoner og erfaringer samfunnsforskere fra våre to utvalgte forskningsfelt har gjort seg rundt problematikken.

HVA FORTELLER MIGRASJONS- OG KJØNNSFORSKERNE?

I det følgende tar vi for oss dybdeintervjuer med 34 forskere som er knyttet til feltene migrasjon og minoriteter eller kjønn og likestilling.²⁸ Den kvantitative spørreundersøkelsen tyder på at disse feltene er temmelig representative for samfunnsforskere generelt når det gjelder stemmegivning og holdninger til de ideologiske stridsspørsmålene omtalt ovenfor.

Forholdet mellom verdier, politikk og forskning

På direkte spørsmål om hvorvidt fagfellesskap og forskning påvirkes av forskernes politiske ideologi og verdier, svarer våre informanter stort sett bekreftende: Hvilket spørsmål man stiller, og hvilket fokus man velger, henger sammen med en dypere verdiorientering. For de fleste er dette en elementær erkjennelse, slik denne migrasjonsforskeren sier det: «Det er ikke vanskelig det. Jeg vil tro at hvis noen svarer nei

28 Se metodeappendikset under overskriften «Kvalitative data» for detaljer om utvalget.

på det, så har de ikke god nok selvinnsikt hvis de er samfunnsforskere.» Samtidig understreker flere at politisk påvirkning kan komme «utenfra»: Oppdragsgivere og finansierende organer kan legge politiske og verdimessige føringer som vil prege forskningens problemstillinger og innretning. De som i sterke grad problematiserer denne formen for ekstern politisering og ensretting, er som regel mindre opptatt av intern politisk homogenitet som en utfordring.

Det store flertallet av dem vi har snakket med, kjenner seg likevel igjen i et premiss om at fagfeltene de tilhører, om enn i ulik grad, er preget av en verdiorientering hos forskerne selv som først og fremst påvirker hvilke problemstillinger de velger. Mange peker på at både migrasjons- og kjønnsforskningen har interessert seg særlig for grupper som på ulikt vis har kommet dårlig ut når det gjelder både materielle ressurser og sosial anerkjennelse, og at en grunnleggende motivasjon om å tale på deres vegne og å dokumentere ulikhet, skjevfordeling og undertrykkende mekanismer har preget disse forskningsfeltene, enten det gjelder innvandrere og flyktninger eller kvinner og seksuelle minoriteter.

Flere peker også på at valget om å forske på spørsmål knyttet til både migrasjon og likestilling opprinnelig var koblet til et samfunnsengasjement knyttet til utfordringer som særlig har blitt løftet fram av venstrepolitiske bevegelser, slik en kjønnsforsker sier det med et tilbakeblikk på 1970-tallet: «Det var jo et ras av autoritetskamper som foregikk på venstresida, og en del av de senmoderne fagfeltene som vokste fram ble jo grunnlagt av folk som kom fra venstresida.» For de fleste av kjønns- og likestillingsforskerne er det selvsagt at likestilling er et ideal det er viktig å engasjere seg for, selv om de kan legge ulike ting i hva dette målet innebærer i praksis.

For migrasjonsforskningens del var det også slik at feltet i sin begynnelse var preget av en idealistisk motivasjon om å sette fokus på de vanskelige forholdene for en utsatt minoritet: flyktninger og innvandrere. Flere peker på at identifikasjonen med minoriteter som en sårbar gruppe til en viss grad preger deres virksomhet fortsatt, i motsetning til deler av migrasjonsforskningen som knyttes til «statens» interesser:

Jeg er jo en klassisk venstreorientert. Jeg er godt plassert ute på venstresiden politisk, og er opptatt av hvordan man kan beholde et samfunn med relativt små forskjeller. Jeg har nok hatt en slags grunnleggende interesse for «underdogen». Selv om jeg også mener at innvandring reiser en haug med vanskelige dilemmaer og problemer [...], synes jeg jo ofte det er mer interessant å se det fra innvandreernes perspektiv.

Noen peker også på en dypere motivasjon om å bidra til at migrasjon til Norge skal gå bra:

Poenget mitt tror jeg er at, jeg tror min motivasjon er et ønske om at dette prosjektet med at befolkningen blir mer mangfoldig skal lykkes [...]. Og det tror jeg nok kjennetegner veldig mange som jobber på dette feltet, at man kanskje er over gjennomsnittet positive til innvandring, og til hvordan dette prosjektet skal gå.

Samtidig peker flere, særlig innen migrasjonsforskningen, på at forskningen i tidligere faser var mye tettere knyttet til en form for politisk aktivisme enn nå, og at feltet i dag er preget av både tematisk og metodisk mangfold. En migrasjonsforsker beskriver utviklingen:

Jeg begynte som samfunnsforsker tidlig på 80-tallet, og det var en periode hvor skillelinjene mellom fag og politikk var veldig svake. [...] Da jeg beveget meg mer over i den internasjonale migrasjonsforskningen, var det ikke mindre politisert der, nesten tvert imot, i hvert fall like mye. Og jeg følte etterhvert at det ble begrensende og at de interessante og faglig utviklende spørsmålene var andre steder, altså de var ikke innenfor dogmatikken. Samtidig mener jeg den dag i dag at det er ikke mulig å ha et absolutt skille, at ingen er verdifri og disse helt grunnleggende tingene. Men jeg mener, og har ment i mange år, at man må forsøke å tilstrebe den skillelinjen.

En slik skillelinje trekkes fram av de aller fleste av forskerne vi har snakket med. De er bevisste på at grunnverdiene deres påvirker problemstillinger og fokus, men idealet er at veien videre – hvordan man søker svar, analyserer og presenterer konklusjoner og funn – ikke skal være påvirket av hvor en står politisk. Noen bekjenner seg til et klassisk «weberiansk» vitenskapsideal, der empirisk belegg og etterprøvbare analyser ligger i bunn. Mange av disse jobber med kvantitative data, men også noen av de kvalitativt orienterte forskerne har dette som sitt utgangspunkt. Andre, som befinner seg i en mer humanistisk orientert tradisjon, understreker at tolkninger og konklusjoner skal være transparente, slik at forskerens premisser og posisjon klargjøres tydelig.

Særlig for dem som arbeider tett på enkeltskjebner via feltarbeid og kvalitativ metode, er spørsmålet om hvilke funn de formidler, og hvordan de gjør det, også knyttet til en forskningsetisk forpliktelse om å ikke formidle resultater som gjør at kildene deres får det verre eller blir mer utsatt. Flere peker på at det stadig går et skille mellom dem som fokuserer på innvandrere som gruppe, og dem som stude-

rer konsekvenser av innvandring for velferdsstaten, der sistnevnte perspektiv, som typisk studeres statistisk, ikke gir den samme følelsen av forpliktelse overfor dem dataene gjelder. Hensynet til utsatte grupper framheves imidlertid også av migrasjonsforskere som har frambrakt kvantitative data om mulige negative konsekvenser av innvandring. Disse forskerne understreker ikke bare at det er viktig å formidle nyanser og kvalitetssikre data, men også at grupper som kommer dårlig ut, kan være tjent med at sensitive spørsmål belyses og diskuteres åpent, slik at de kan løftes opp.

OPPFATTES POLITISK HOMOGENITET SOM ET PROBLEM, OG I SÅ FALL PÅ HVILKE MÅTER?

De fleste forskerne vi har intervjuet, er altså enige om at det ikke er vanntette skott mellom politiske verdier og samfunnsvitenskapelig virksomhet. Da er neste spørsmål hvorvidt den politiske skjevfordelingen påvirker akademisk virksomhet og ytringsrom negativt. Er det slik at forskerne selv opplever politisk homogenitet som et problem, og i så fall på hvilke måter?

Av de 34 migrasjons- og kjønnsforskere vi har snakket med, sa en tredjedel at politisk homogenitet var et problem. Ytterligere fem svarte et betinget ja på dette spørsmålet. Noen av disse sa at det kunne være et problem i den grad forskere lar seg styre av sine verdier, mens andre hevdet at problemet er reelt, men avgrenset til enkelte fagfelt eller miljøer. Fem av informantene sa at de ikke oppfattet politisk homogenitet som et problem. Den resterende tredjedelen berørte ikke problematikken direkte, noe som tyder på at spørsmålet ikke oppleves særlig relevant for dem. Denne fordelingen gjenspeiler langt på vei resultatene fra den kvantitative spørreundersøkelsen, der 35 prosent av samfunnsviterne og 25 prosent av humanistene svarte at manglende politisk meningsmangfold innenfor eget forskningsfelt var et problem. Blant migrasjons- og kjønnsforskere var denne andelen henholdsvis 40 og 35 prosent.

Det er verdt å merke seg at de 16 informantene som uttrykte at politisk homogenitet er eller kan være et problem, er forholdsvis politisk heterogene og orienterer seg både til venstre, til høyre og i sentrum av det politiske landskapet.

Vi vil i det følgende fokusere på synspunkter og erfaringer hos den andelen som mener at politisk homogenitet er eller kan være et problem. Intervjumaterialet vårt vitner om at bekymringer rundt dette spørsmålet går i to retninger: det som har med vitenskapelig kvalitet å gjøre, og det som har med faglig-sosiale fellesskap å gjøre. La oss se nærmere på disse to dimensjonene.

Vitenskapelige blindsoner og tabuer

Forskernes bekymringer om vitenskapelige følger av politisk homogenitet dreier seg hovedsakelig om *spørsmål som ikke stilles*, og *funn som ikke ønskes*.

En rekke av våre informanter opplever at politisk homogenitet filtrerer ut potensielt viktige forskningsspørsmål som ikke harmonerer med rådende verdier. En av dem, som definerer seg som innvandringsliberal, men som stemmer konservativt og slik sett utgjør en klar politisk minoritet, er i liten tvil om hvorvidt forskernes politiske orientering definerer rammene for hva som regnes som legitime problemstillinger:

Det sitter liksom i ryggmargen hvilke typer spørsmål som er naturlige å stille, det er noen ting man bare antar at alle er enige om når det gjelder hvilke typer spørsmål som stilles. For eksempel dette med rasisme eller rasismebegrepet, hvordan man skal stille gode spørsmål om det? Hvis du snur det på hodet da, snakket om hvite privilegier, det kan godt være de finnes, men er det noe som heter brune privilegier, er det hjelpemekanismer, som på en måte hjelper innvandrere, minoriteter, inn i forskjellige roller? Svaret er ja, det er klart, det er det ikke sant. Og i hvilke situasjoner kan man da snakke om brune privilegier? Det er klart at det kan man ikke. Det spørsmålet kan man ikke stille, selvfølgelig ikke. [...] Men det at jeg sier at selvfølgelig stiller man ikke det spørsmålet, det forteller deg jo noe. Man kan ikke stille det spørsmålet og jeg kommer aldri til å gjøre det. Men det betyr ikke at jeg ikke synes at det er interessant.

En annen forsker, som riktignok understreker at vedkommende i hovedsak står fritt til å utforske det som er interessant, peker på fenomenet «hvit flukt», at opprinnelige innbyggere i noen bydeler flytter ut når innvanderandelen blir høy, som et tema som kunne fått et annet fokus, der de fleste studier viser et statistisk mønster uten å utforske erfaringene til dem som flytter:

Jeg tenker at det kanskje er noen sånne spørsmål i det feltet der, som man kunne boret dypere i, men i noen grad kanskje kvier seg for, eller som man på en måte ikke vil gå inn i [...] Og de fleste ville være enig i at det er viktig, men det blir kanskje vanskelig å håndtere på et vis, hvis du liksom gjør dybdeintervjuer med de samme folka [som flytter].

Slike betraktninger finner gjenklang blant flere av våre informanter. En kjønnsforsker savner «større politisk bredde» blant akademikerne for å sikre at alle interessante spørsmål blir belyst, og at forskjellige hypoteser blir undersøkt. «Det er jo alltid bra med litt mer mangfoldige forskningsmiljøer», sier en annen, som under-

streker verdien av politisk verdimangfold for å unngå at interessante forsknings-spørsmål blir liggende uutforsket. På samme måte påpeker en migrasjonsforsker at den som har et annet politisk ståsted, ser verden på en litt annen måte og dermed kan stille andre spørsmål: «Det kan godt hende jeg ikke ville likt det så godt, men jeg tenker at jeg egentlig hadde hatt godt av [større politisk mangfold].»

En annen effekt av politisk homogenitet som flere informanter trekker fram, er at noen typer funn oppfattes som uønsket. En av forskerne skildrer hindringer som kan oppstå ved vitenskapelig publisering av positive funn på et felt som er opptatt av å avdekke negative forhold:

Si i forhold til et kjønnsforskningsfelt, hvor man er vant til at all litteratur er veldig fokusert på [det som er] vondt og vanskelig, diskriminering, også kommer du med en artikkel som [viser at det ikke går så verst], og da kan man gå inn i noen kamper med fagfellevurderinger, og da blir spørsmålet om skal man kaste alt for å få inn den publikasjonen fordi det er viktig for min karriere, eller skal man trekke den? Ofte blir det et slags kompromiss [...].

Oppfatningen om at det er risikabelt å komme med «feil» funn på enkelte felt, kommer til syne hos flere informanter. En forsker sier det kan være «livsfarlig å prøve å si at det ikke er diskriminering»; en annen gir uttrykk for at påstanden om at kvinner prioriterer annerledes enn menn, og at dette er med på å forklare samfunnsmessige kjønnsforskjeller, er noe vedkommende «ikke vil si offentlig». Andre peker på at det å ta initiativ til å forske på menn har blitt opplevd som irrelevant – det ble sett på som upassende å skulle forske på «de som har det bra». Andre nevner biologiske forskjeller mellom kvinner og menn som et tilbakevendende vanskelig tema.

Noen av forskerne gir tydelig uttrykk for at ideologisk homogenitet virker begrensende på det faglige perspektivmangfoldet. En av kjønnsforskerne vi intervjuet, hevder at et teoretisk perspektiv omtalt som *poststrukturalisme* har blitt dominerende i vedkommende sitt felt, slik at det blir umulig å få publisert i internasjonale fagtidsskrifter med den gjeveste klassifiseringen («nivå 2») uten å arbeide innenfor slike perspektiver, som, slik vedkommende ser det, samtidig gir klare ideologiske føringer knyttet til hva som er et legitimt forskningsfokus (undertrykte grupper), og hvilke kjennetegn ved en gruppe det er viktig å fokusere på (sårbarhet og marginalisering). For eksempel opplevde vedkommende i forbindelse med en fagfellevurdering at redaksjonen i et ledende internasjonalt tidsskrift krevde at det ble anlagt et «hvitthetsperspektiv», selv om manuskriptet ikke handlet om etnisitet eller rasisme. Andre, særlig migrasjonsforskere, peker på at problemet er der, men at mangfoldet av tidsskrifter er stort nok til at man kan velge bort de

kanalene som er for sterkt ideologisk orientert, og at fagmiljøene i Norge i mange tilfeller er mindre preget av ideologisk ensretting enn internasjonale miljøer, knyttet til migrasjon:

Noen av de teoritradisjonene er jo ganske normative, og de kan stå sterkere i noen tidsskrifter. Jeg ville aldri sendt en artikkel om sånn: «det er ikke diskriminering i Norge», «rasisme er ikke noe problem» til *Ethnic and Racial Studies* hvis noe slikt skulle bli et funn.

Enkelte informanter forteller at de har forlatt bestemte forskningsfelt på grunn av det de oppfatter som ideologisk funderte tvangstrøyer som begrenser forskningens frie utfoldelse. Én forsker innen kjønnsfeltet kritiserte tidlig det vedkommende mente var eksempler på for tette koblinger mellom forskning og politisk engasjement. Slik vedkommende beskriver det, var reaksjonene kraftige fra andre forskere på feltet, som så på uttalelsene som et urettmessig oppgjør med et utsatt forskningsfelt. Samtidig kom det bifall fra enkelte mannlige eldre professorer, en støtte som ble opplevd som klamme omfavnelser – fra «feil» side. Forskeren understreker at det også fantes støttespillere innad i kjønnsforskningstiljøet, men forklarer at hendelsen likevel satte spor:

Kjønnsforskningen er omgitt av en del antagelser om forholdet mellom forskning og politikk, også en form for politisk solidaritetstanke, som jeg ikke passer inn i. Men samtidig ser jeg på meg selv som feminist, det gjør jeg. Og jeg synes at det er veldig mange interessante forskningsspørsmål som ligger der, men det at jeg ikke jobber så mye med kjønn og likestilling som før, tror jeg henger sammen med den historien. At jeg ikke gidder å være i et forskningsfelt hvor jeg oppfatter at det er så trangt.

En annen forsker begrunnet valget om ikke lenger å forske på verken effekter av innvandring eller tema knyttet til kjønn og likestilling, på lignende vis. Dels handlet det om faglig frustrasjon og dels om ubehagelige opplevelser av å bli plassert på «feil» side, der forskeren på den ene siden selv opplevde å bli omfavnet av fremmedfiendtlige miljøer i den offentlige debatten og på den andre siden fryktet fordømmelsen fra forskerkolleger og det å bli stemplet som «høyreavviker»:

Jeg vil i utgangspunktet plassere meg selv på en form for ideologisk venstreside hvor de fleste forskere er, med et engasjement for kvinner og innvandrere, rettferdighets- og likhetsengasjement. Men jeg opplever at debatten, også innen forskningen, er blitt slik at jeg nærmest føler meg som en høyreavviker [...] Jeg

opplever at du enten havner i den grøfta som ser diskriminering i alt, eller så havner du på en småvrien høyreside. Hvis det er alternativene, da går jeg heller ut.

Opplevelsen av faglig trange rammer, samt et ubehag ved å bli plassert til høyre for et verdifelleskap man selv føler seg som en del av, kjennetegner erfaringene til de forskerne som reagerer negativt på politisk-ideologisk homogenitet. De som *ikke* bekymrer seg for en slik skjevhet – og det er som nevnt et flertall – opplever i stedet eksterne politiske føringer som mest problematisk (se kapittel 9). Noen av disse er også bekymret for uheldige tilpasninger til politiske trender, men ikke i forbindelse med akademikernes ideologiske orientering. Bekymringene handler om andre spørsmål: høyredreining i myndighetenes innvandringspolitikk, nyliberalistiske tendenser i systemet for forskningsfinansiering og manglende fokus på kjønns- og minoritetsperspektiver i utlysninger av forskningsmidler. Det er verdt å merke seg at de som aktivt avviser noen form for utfordring eller negative sider ved et ideologisk homogent forskerfelleskap, gjerne selv er posisjonert i retninger en del andre forskere ser på som utpreget normative eller for tett på politisk aktivisme, preget av perspektiver knyttet til kritisk raseteori, postkolonialisme eller flytende kjønnsidentitet (*queer theory*). For denne gruppen ser det ut til at trusselen mot den frie forskningen først og fremst kommer utenfra. Internt i egne fagmiljøer opplever de at de faglige diskusjonene er åpne for de fleste perspektiver, slik denne forskeren uttrykker det:

Jeg har aldri opplevd å føle meg forhindret fra å delta i faglige debatter på urimelige premisser, jeg har ikke følt at det har kommet inn noen begrensninger i den faglige debatten, som jeg opplever som usaklig eller urimelige i akademien. De problematiske rammene opplever jeg veldig ofte utenfor akademien.

Når det faglig-sosiale fellesskapet blir moralsk

Ingen liker å bli holdt utenfor. Som alle andre mennesker har de fleste forskere et behov for å tilhøre et fellesskap. På universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter er faglige fellesskap også sosiale fellesskap. Hva skjer dersom det faglig-sosiale fellesskapet også fungerer som et *politisk, ideologisk og moralsk* fellesskap? Blant de av våre informanter som sier at politisk homogenitet er et problem, peker flere på opplevelser av uformelle mekanismer for utestengelse av «avvikere», der ulike former for moralsk fordømmelse er sentralt. Vi finner at denne typen erfaringer særlig er knyttet til debatter – eller fraværet av debatt – om rasisme og ulike tilnærminger til hva kjønn og kjønnsidentitet er.

Innen migrasjonsforskningen går betente konflikter knyttet til rasisme og plikten til å *ikke* bidra til stigmatisering langt tilbake. En migrasjonsforsker forteller om en tid der vedkommende opplevde å bli omtalt som rasistisk av fagfeller, og om utenforskap, isolasjon og marginalisering fra sin egen disiplin:

Jeg tror jeg var den første som sa ordet «integrering». På den tiden var parolen på venstresiden at det flerkulturelle, det fargerike fellesskapet, skulle bli til av seg selv hvis vi var snille og gode mot hverandre. Integrering var ikke et tema [...] Det er blikket og tausheten, også det at du ikke tildeles de beste studentene i veiledning. I hele min lange karriere har jeg nesten ikke hatt doktorgradsstipendiater. Det var tilfeller der jeg advarte studenter, hvis de skulle komme videre og få stipendiatstillinger, så måtte de ikke velge meg.

Slik denne forskeren husker det, kom det støtte fra noen få akademikere utenfor eget fagfelt, mens egne fagfeller stort sett forholdt seg tause. For denne forskeren ble derimot den offentlige debatten en støtte, vedkommende opplevde å ha journalister og massemedier på sin side og vant anseelse som en uredd formidler.

I dag påpeker mange som nevnt at rommet for å peke på utfordringer med innvandring eller problemer internt i minoritetsmiljøer er større enn før, der temaer man kan drøfte internt, er langt mer mangslungne enn det som kommer fram i den offentlige debatten (se kapittel 7). Men fortsatt peker flere på viktigheten av å samarbeide med fagfelt litt utenfor den tradisjonelle migrasjonsforskningen eller å ha sin egen teig av nære kolleger for å kunne utforske slike spørsmål. Og noen har stadig en opplevelse av å være på «feil» side når man forsker på utgifter og samfunnskostnader knyttet til innvandring:

Jeg vil ikke si hvor jeg står i det politiske landskapet, men jeg er ikke ekstrem på noen som helst måte. Men det er nok en dominans av folk som står på den politiske venstresiden blant samfunnsforskere og det gjør at det å være opptatt av omfordeling og ulikhet er populære tema. [...] Blant samfunnsforskere får du ikke plusspoeng for å komme med resultater som i større grad brukes av innvandringsmotstandere enn innvandringstilhengere. Jeg har fått høre av gode venner som vil meg vel at når jeg startet å lage analyser på det feltet, måtte jeg regne med å bli oppfattet som en *bad guy*.

Flere peker på at et nytt fokus på kritisk raseteori og strukturell rasisme har gjort at det oppleves mer risikabelt å uttale seg. For mange handler det om frykten for reaksjoner i den offentlige debatten (se kapittel 7), mens for andre handler det like mye eller mer om reaksjoner fra deler av fagmiljøet, der noen opplever at det man

gjør som forsker, kobles til ens grunnleggende moral og personlige egenskaper, der forskeren selv risikerer å bli beskyldt for å tenke rasistisk eller å bidra til rasisme ved å representere et «hvitt» eller «privilegert» syn på verden. En migrasjonsforsker forteller at han har kuttet ut sosiale medier for å slippe å se hvordan han omtales der, og at noen fagfeller, slik han opplever det, opptrer som forskere og aktivister på en gang:

Det er noen bestemte ikke sant, det trenger ikke være så mange for at det skal bli ubehagelig. Det er så veldig mistenkeliggjørende, «du har privilegier fordi du er hvit, fordi du er mann». Det er selvfølgelig sant, jeg har masse privilegier, det handler ikke om det, men at «du mener det du mener fordi du er den du er», ikke sant, ble på en måte helt håpløst for meg.

En annen forsker forteller også om lignende erfaringer i senere tid. Etter å ha publisert en kronikk som kritiserte framveksten av ideologisk ortodoksi i deler av akademien, ble vedkommende møtt med taushet blant kollegene, og kronikken ble fjernet fra arbeidsplassens oppslagstavle, som ble brukt til å synliggjøre forskernes mediebidrag. Åpenbart tolket kollegene kronikken som et fiendtlig angrep på eget forskningsmiljø. En annen kjønnsforsker forteller om å ha takket nei til et VG-intervju om perspektiver på mangfold av frykt for negative reaksjoner fra et fagmiljø der vedkommende opplevde at man var i ferd med å bli «svartelistet» av ideologiske årsaker. Konkret var frykten at et slikt intervju kunne bidra til at en ny bok ikke ville havne på pensumlistene.

Andre kjønnsforskere forteller om et miljø der de trår varlig for ikke å trække noen på tærne når visse temaer kommer opp. En eldre forsker som i utgangspunktet er glad i skarpe debatter, setter ord på atmosfæren i seminarer der man leser tekster om interseksjonalitet, et begrep som viser til at mennesker kan rammes av ulike former for diskriminering og undertrykkelse samtidig (men som også er omstridt på grunn av dets ideologiske ladning):

Jeg er jo vant til å ha det veldig artig på jobben, og har aldri vært redd for en diskusjon, det kunne være ganske tøffe tak, både faglig teoretisk og politisk. Men i møtene der det har vært et sånt tema, eller en tekst i bakgrunnen, blir det så stille forskere imellom. Og ... Jeg tror jo jeg har sagt det jeg skal si da, men før hadde jeg sagt det mange flere ganger, og funnet flere måter å si det på, ved nye anledninger, det gjør jeg ikke nå [...]. Og så tenker jeg at det kan jo hende det er helt uviktig eller veldig feil det jeg sier, og at det var bra jeg ikke slåss mer for det, det kan godt hende. Men det er ikke poenget, poenget er at jeg har blitt stille.

En annen kjønnsforsker føler seg direkte uglesett i mange sammenhenger i sitt arbeidsmiljø. Slik denne forskeren opplever det, har fagmiljøet endret seg i ideologisk og dogmatisk retning de senere år, der vedkommende opplever å falle igjen-
nom både som person og forsker:

Det er en sterk sammenblanding av det moralske og faglige [...] «If my feminism isn't intersectional it's bullshit.» Det er slik som siteres ofte, da oversettes det til at hvis man forsker på hvite mennesker av en eller annen grunn, så er det dypt problematisk i seg selv, helt uavhengig av hva man skal finne ut.

Der noen av forskerne vi har snakket med, har konkrete erfaringer med utestengelse og fordømmelse, er det mange flere som *frykter* denne fordømmelsen, og som trekker seg tilbake eller demper seg når det gjelder å uttale seg om betente temaer som rasisme og kjønnsidentitet. Uformelle eksklusjonsmekanismer kan oppleves mer eller mindre hemmende fra person til person. Noen lar seg kanskje ikke affisere like mye som andre. En av våre informanter sier at konformitetspress, eller «ønsket om å bli likt og å passe inn», er det eneste reelle hinderet for akademisk ytringsfrihet i et åpent demokratisk samfunn som det norske, og at man til syvende og sist kan velge «å gi faen» og å gå sin egen vei. Dette er kanskje sant i noen tilfeller, men ikke for alle. Andre forskere som ønsker å gå imot strømmen innenfor fagfelt de opplever er preget av ideologisk ortodoksi, vurderer konsekvensene, ikke bare de sosiale og følelsesmessige, men også hvordan det kan påvirke ens karrieremuligheter.

Samtidig kan det være mer som står på spill enn den enkelte forskers opplevelse av takhøyde og tilhørighet når forskere tilpasser seg et fellesskap preget av mer eller mindre uttalte verdimesige og ideologiske føringer. Et par av forskerne vi har intervjuet, peker på viktigheten av å snakke til andre enn sine «peers», det vil si kolleger eller andre med lignende verdier og antagelser. En universitetsforsker peker på at det å formulere noe som oppleves som relevant også for folk utenfor det innforståtte og stort sett venstreorienterte akademiske publikumet, er avgjørende for å sikre samfunnets tillit til akademia:

Noe som er ganske gjennomtenkt fra min egen side, er å ta motargumentene på alvor, fra dem som for eksempel er bekymret for betydningen av økt innvandring, for tilliten i samfunnet eller trygdeoverbelastning. Og selv om kanskje funnene mine i stor grad peker i en annen retning, er det vanskeligere å bli avfeid hvis du viser at du har forståelse og innsikt i deres motargumenter. Og jeg tror også at du helhetlig sett framstår som mer overbevisende og blir tatt mer alvorlig.

AVSLUTNING

Forskere i Norge, og særlig samfunnsvitere og humanister, befinner seg et godt stykke til venstre for befolkningen generelt i sine politiske sympatier og grunnverdier. Dette gjenspeiler forholdene i forskningsmessig toneangivende land som USA og Storbritannia, der venstredreiningen blant forskere har økt de siste tiårene.²⁹ Har dette noe å si for den frie forskningens villkår?

Våre undersøkelser tyder på at et flertall blant forskerne ikke ser manglende politisk meningsmangfold i akademia som et problem. En betydelig andel gjør imidlertid det, og andelen er høyest blant samfunnsviterne og humanistene, der den politiske homogeniteten er sterkest. Våre data viser også at de som utgjør en ideologisk minoritet, i større grad enn andre mener at mangel på politisk mangfold er en utfordring. De som savner denne typen mangfold, er mer bekymret for politisk korrekthet og ser ut til å legge mer bånd på seg både når det gjelder realisering av forskningsideer og formidling i offentligheten sammenlignet med andre forskere.

Flere av forskerne vi har intervjuet, peker på både vitenskapelige og sosiale konsekvenser av politisk homogenitet. Vitenskapelig handler det om alle spørsmålene som ikke blir stilt og utforsket fordi de ikke registreres som relevante eller verdt å forfølge på forskerfellesskapets moralske radar; sosialt handler det om risikoen for å bli utstøtt av fellesskapet dersom man gir uttrykk for oppfatninger som går på tvers av rådende ideologiske normer.

Forskning, og kanskje særlig samfunnsvitenskapen, er gjerne et svar på det noen mener det er viktig å vite noe om og gjøre noe med. Det er dermed åpenbart – også for forskerne vi har intervjuet – at hva man velger å forske på, ikke er frikoblet fra ens politiske og ideologiske grunnverdier. Deler av samfunnsvitenskapen og humaniora, ikke minst migrasjons- og kjønnsforskningen, som vi har sett nærmere på i dette kapitlet, har i tillegg en tydelig motivasjon om å kritisere maktforhold og avdekke urett og ulikhet. Forskning motivert av et ønske om sosial rettferdighet er noe samfunnet trenger, og noe som bidrar til å gjøre samfunnsforskningen relevant for mange. Problemet er ikke det at forskere er motivert av sine grunnverdier. Problemet for vitenskapen oppstår først hvis verdibaserte og ideologiske antagelser dominerer på en måte som gjør at relevante og viktige spørsmål og emner som ikke harmonerer med rådende verdier, blir marginalisert eller ugyliggjort av grunner som ikke har med vitenskap å gjøre.

29 Carl, «Lackademia: Why Do Academics Lean Left?», *Adam Smith Institute*, 2017, 23; Shields, «The Disappearing Conservative Professor», *National Affairs*, 2018, <https://perma.cc/FDJ3-WE9S>.

Vi har sett andre steder i denne boken at forskere kan danne konkurrerende «stammer» basert på ulike fagtradisjoner, disipliner eller tilnæringsmåter (se kapittel 9). Mye tyder på at slike fellesskap også kan dannes basert på politiske eller ideologiske grunnverdier. Blant samfunnsviterne og humanistene kan vi gjennom surveydata og intervjuer skimte konturene av et ideologisk fellesskap der det som forener medlemmene, ikke er identifikasjon med bestemte politiske partier, men tatt-for-gitte grunnverdier på venstresiden knyttet til likhetsidealer og omsorg for utsatte eller undertrykte grupper. Vi ser klare eksempler på at denne tilhørigheten gjør at det smerter ekstra å bli plassert på en avvikende høyreside, der negative moralske vurderinger fra «ens egne» kommer inn i bildet.

Ideologisk slagside er også et spørsmål om tillit. Hvis hele forskningsfelt over tid blir preget av politisk homogenitet, vil dette kunne redusere tilliten hos den delen av publikum som ikke deler feltets ideologiske verdiorientering. I verste fall risikerer man å ende opp i det psykologen Philip Tetlock kalte «scientific hell», hvor man som forsker mister muligheten til å gjøre krav på ekspertise hos andre enn dem som allerede utgjør ens egen menighet.³⁰

Det er avgjørende for både vitenskapelig kvalitet, tilliten til akademia og samfunnets vilje til å finansiere forskningen at akademikerne er i stand til, og opplever seg fri til, å utforske et bredt spekter av interessante og relevante spørsmål, uavhengig av om spørsmålene appellerer til en bestemt politisk leir og et bestemt sett med moralske verdier. Mye tyder på at politisk homogenitet kan svekke evnen til å fange opp skjevheter og revidere varige misoppfatninger, hvilket er selve kjernen i den akademiske institusjonen. Diskusjonen om hvordan de potensielt uheldige virkningene av den politiske homogeniteten vi observerer, kan motvirkes, hører derfor i høyeste grad hjemme i akademia selv. Vi håper denne første undersøkelsen av politisk mangfold og ytringsfrihet i akademia kan bidra til det.

REFERANSER

Akademiet for yngre forskere. *Rom for mangfold i akademia? En surveyundersøkelse om internasjonalisering, diskriminering og seksuell trakassering blant yngre forskere i Norge*. Oslo: Akademiet for yngre forskere, 2019.

Bergh, Johannes og Bernt Aardal, red. *Velgere og valgkamp: en studie av stortingsvalget 2017*. Oslo: Cappelen Damm, 2019.

Brekke, Torkel. «Røde forskere er et problem». NRK, 11. mars 2013. <https://perma.cc/JC6C-DTYD>.

Burawoy, Michael. «For Public Sociology». *American Sociological Review* 70, no. 1 (2005): 4–28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102>.

30 Tetlock, «Political Psychology or Politicized Psychology: Is the Road to Scientific Hell Paved with Good Moral Intentions?», *Political Psychology* 15, no. 3 (1994): 510.

- Carl, Noah. «Lackademia: Why Do Academics Lean Left?» *Adam Smith Institute*, 2017.
- Chalmers, A. F. *What Is This Thing Called Science?* 3. utgave. Buckingham: Open University Press, 2003.
- Clemet, Kristin. «Røde forskere er et problem, også i ulikhetsdebatten». Kristin Clemets blogg, 19. desember 2019. <https://perma.cc/Q668-RH8R>.
- Colombo, Matteo, Leandra Bucher og Yoel Inbar. «Explanatory Judgment, Moral Offense and Value-Free Science». *Review of Philosophy and Psychology* 7, no. 4 (1. desember 2016): 743–63. <https://doi.org/10.1007/s13164-015-0282-z>.
- Duarte, José L., Jarret T. Crawford, Charlotta Stern, Jonathan Haidt, Lee Jussim og Philip E. Tetlock. «Political Diversity Will Improve Social Psychological Science». *Behavioral and Brain Sciences*, 2015, 1–58. <https://doi.org/10.1017/S0140525X14000430>.
- Enyedi, Zsolt. «Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary». *Perspectives on Politics* 16, no. 4 (2018): 1067–74. <https://doi.org/10.1017/S1537592718002165>.
- Fevolden, Trond. «Mandat for Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif) 2014–2017», Kifinfo, august 2014, <https://perma.cc/H5ZZ-5HY6>
- German, K. T. og S. T. Stevens. «The Targeting of Scholars for Ideological Reasons from 2015 to Present». The Foundation for Individual Rights in Education (FIRE), 2021. <https://perma.cc/9CY2-5NUE>.
- Greenhoot, Andrea Follmer, George Semb, John Colombo og Thomas Schreiber. «Prior Beliefs and Methodological Concepts in Scientific Reasoning». *Applied Cognitive Psychology* 18, no. 2 (2004): 203–21. <https://doi.org/10.1002/acp.959>.
- Gross, Neil. *Why Are Professors Liberal and Why Do Conservatives Care?* Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2013.
- Honeycutt, Nathan og Laura Freberg. «The Liberal and Conservative Experience Across Academic Disciplines: An Extension of Inbar and Lammers». *Social Psychological and Personality Science* 8, no. 2 (2017): 115–23. <https://doi.org/10.1177/1948550616667617>.
- Honeycutt, Nathan og Lee Jussim. «A Model of Political Bias in Social Science Research». *Psychological Inquiry* 31, no. 1 (2. januar 2020): 73–85. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2020.1722600>.
- Horowitz, Mark, Anthony Haynor og Kenneth Kickham. «Sociology's Sacred Victims and the Politics of Knowledge: Moral Foundations Theory and Disciplinary Controversies». *The American Sociologist* 49 (2018): 459–95.
- Inbar, Yoel og Joris Lammers. «Political Diversity in Social and Personality Psychology». *Perspectives on Psychological Science* 7, no. 5 (2012): 496–503. <https://doi.org/10.1177/1745691612448792>.
- Jussim, Lee. «Political Biases in Academia». *Psychology Today*, 29. mai 2020. <https://perma.cc/Q9SY-FCFZ>.
- . «The Threat to Academic Freedom ... From Academics». Medium, 5. april 2021. <https://perma.cc/6Z6W-ZBSU>.
- Kaufmann, Eric. «Academic Freedom in Crisis: Punishment, Political Discrimination, and Self-Censorship». Center for the Study of Partisanship and Ideology, 1. mars 2021. <https://perma.cc/28PR-PGNH>.
- Kunda, Ziva. «The Case for Motivated Reasoning». *Psychological Bulletin* 108, no. 3 (1990): 480–98. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.480>.
- Lilleslåtten, Mari. «En trussel mot akademisk frihet er en trussel mot kvinners rettigheter». Kilden, 19. november 2018. <https://perma.cc/TUW6-V427>.
- Lord, Charles G., Lee Ross og Mark R. Lepper. «Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence». *Journal of Personality and Social Psychology* 37, no. 11 (1979): 2098–2109. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.11.2098>.
- Martin, Chris C. «How Ideology Has Hindered Sociological Insight». *The American Sociologist* 47, no. 1 (2016): 115–30. <https://doi.org/10.1007/s12108-015-9263-z>.

- Merton, Robert K. «The Normative Structure of Science». I *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, 267–78. Chicago: University of Chicago Press, 1973. <https://ci.nii.ac.jp/naid/20001538089/>.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. *The Spiral of Silence: Public Opinion, Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Norris, Pippa. «Cancel Culture: Myth or Reality?» *Political Studies*, 11. august 2021, 00323217211037023. <https://doi.org/10.1177/00323217211037023>.
- Peters, Uwe, Nathan Honeycutt, Andreas De Block og Lee Jussim. «Ideological diversity, hostility, and discrimination in philosophy». *Philosophical Psychology* 33, no. 4 (18. mai 2020): 511–48. <https://doi.org/10.1080/09515089.2020.1743257>.
- Randen, Mads. «Fremskrittspartiet i akademia: Minoriteten ingen hjelper». *Universitas*, 3. mai 2017. <https://perma.cc/LJ7U-HYYU>.
- Sachs, Jeffrey. «The ‘Campus Free Speech Crisis’ Is a Myth. Here Are the Facts.» *Washington Post*, 16. mars 2018. perma.cc/WSD9-9QDW.
- Shields, Jon A. «The Disappearing Conservative Professor». *National Affairs*, Fall 2018. <https://perma.cc/FDJ3-WE9S>.
- Stranden, Anne Lise. «Blå velgere er mest skeptisk til om forskere er nøytrale». *forskning.no*, 16. august 2018. <https://perma.cc/5SHS-4CBF>.
- Sultana, Farhana. «The False Equivalence of Academic Freedom and Free Speech». *ACME: An International Journal for Critical Geographies* 17, no. 2 (2018): 228–57.
- Svarstad, Jørgen. «Slik stemmer norske forskere». *Forskerforum*, 31. mars 2017. <https://perma.cc/7YCS-4PBW>.
- Tetlock, Philip E. «Political Psychology or Politicized Psychology: Is the Road to Scientific Hell Paved with Good Moral Intentions?» *Political Psychology* 15, no. 3 (1994): 509–29. <https://doi.org/10.2307/3791569>.
- «The Normative Structure of Science Snapshot». Åpnet 12. januar 2022. <https://ci.nii.ac.jp/naid/20001538089/>.
- Thue, Fredrik W. *Empirisme og demokrati norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Tjønndal, Anne, Feroz M. Shah, Marta B. Erdal, Marte C. W. Solheim, Nils H. Korsvoll og Siddhart Sareen. «Mangfold i Forsknings-Norge 2021». *Khrono.no*, 11. februar 2021. <https://perma.cc/M9PR-T9NN>.
- Vanebo, Ove. «Kriminologisk hjernevask». *Aftenposten.no*, 2. mai 2011. <https://perma.cc/QZK2-2XKA>.
- Velo, Pål. «Forsker uttalte seg kritisk – ble bedt om å ta pause fra undervisning». *Morgenbladet*, 28. oktober 2021. <https://perma.cc/39ZN-BX8D>.
- Williams, Joanna. *Academic freedom in an age of conformity: confronting the fear of knowledge*. Palgrave critical university studies. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2016.